

LISKA ANDRÁS

„A LEGHOSSZABB OSTROM”

A gyulai vár 1566. évi ostromának régészeti emlékei

A gyulai vár látképe napjainkban (fotó: Incze László)

1566 nyarán, miközben az agg Szulejmán szultán főhadaival Szigetvár alá vonult, az oszmán uralkodó unokaöccse, Pertev pasa Gyula ellen vezette hadait. A Fehér-Körös egyik mellékága által teljesen körülvevő szigeten elhelyezkedő gyulai várat alig kétezer fő védte a harmincezres túlerővel szemben. A magyarországi végvári küzdelmek leghosszabb várostroma 63 napig tartott, majd a vár kényszerű feladásával zárult. A vár palánkerődítéseinek legfrissebb régészeti feltárásain sikerült azonosítani az 1566-os ostrom során szinte szabályosan rommá lőtt védművek jelentős részét.

A 15. század elején épült gyulai téglavárat valamivel több mint 100 évvel az építését követően, az 1500-as évek derekán vaskos palánkfalakkal vették körül, hogy a közeledő oszmán előretörésnek ellen tudjon állni. A tölgyfa cölöpökből ácsolt szerkezetű, döngölt agyagból készült palánkerődítés a várszigetet körülvevő Körös-ág partjára, a sziget peremére épült. A természetes folyómederből kialakított várárokból, a palánkszerkezetű huszárvárból, valamint a külső várból és a gótikus téglavár épületéből álló gyulai vár egységét ekkoriban a királyi Magyarország három fővára között említik, Szigetvár és Eger mellett.

Kerecsényi László, a gyulai vár prefektusa (a legutóbbi történeti kutatások szerint a királyi birtokban lévő várak kapitányait akkoriban így nevezték), az 1560-as évek elejétől kezdve folyamatosan azon fáradozott, hogy a téglavárat körülvevő palánkfalakat megerősítse, a Körös medréből pedig széles várarkot alakítson ki, amely esélyt ad a vár megvédésére az ostrom idején.

Pertev pasa elsősorban balkáni eredetű népekből álló, hatalmas serege a 16. századi magyarországi várostromok ismert forгатókönyve alapján zárta körül a várost és a várat 1566 jú-

liusának első napjaiban. A hetekig tartó ágyúzás óriási károkat okozott emberben, jószágban és a leginkább a várat körülvevő palánkfalokban. A török ágyúkból kilőtt kő és vas ágyúgolyók, valamint a janicsárok szüntelen puskatüzének kézzel fogható emlékei, az ólom muskétagyolyók a mai napig ott pihennek a téglavár körül, a palánkfalak és földbástyák maradványaival együtt. A gyulai vár teljes egységét magába foglaló sziget páratlan módon jelenleg is teljesen hozzáférhető, kutatható és bemutatható maradt. A várat körülvevő utcák és a vár közvetlen környékének szerkezete, de még a ma érvényes birtokhatárok is szinte hihetetlenül pontosan illeszkednek a történeti idők városszerkezetéhez.

A gyulai vár palánkerődítéseinek 2015-ben megkezdődött, szisztematikus régészeti feltárásai a vár teljes védelmi rendszerének rekonstrukcióját készítik elő. Az ásatásokon elsősorban az egykori palánkfalak és a földbástyák szerkezetét és kiterjedését vizsgáltuk, ám számos, az ostrom tekinteté-

Mielőtt a régész ásója a földre mélyed, aprólékos adatgyűjtést kell végezni a kutatás helyszínén, beleértve a modern, földtudományos technológiák alkalmazását is. A magnetométeres vizsgálat a talaj mágneses elváltozásait, anomáliáit méri, a georadar pedig rádióhullámok kibocsátásával és azok visszaverődésének mérésével szolgáltat információkat a felszín alatt megbúvó emlékekről. A palánkfalak maradványait és az egykori várarkot elfedő földrétegeket talajfúrás segítségével lehet hihetetlenül pontosan vizsgálni. A természettudományos módszerek mellett a történészek forráskutatásai is szükségesek az ásatások előkészítéséhez: a várat ábrázoló összes régi térképet és metszetet, valamint leírást összegyűjtve lehet az ásatások helyszínét kijelölni. A korábbi régészeti feltárások eredményeit pedig egy közös térinformatikai adatbázisban egyesítve lehet összevetni az írott források és a földtani kutatások eredményeivel. Tehát amikor az ásatás első napja elérkezik, és kijelöljük, hogy a palánk melyik részét fogjuk feltárni, akkor már nagyjából tudjuk, hogy mit is keresünk a föld alatt.

ben fontos, de eddig ismeretlen tudományos eredménnyel is gazdagabbak lettünk.

Az ásatás során a palánkszerkezethez tartozó cölöpso-roknak javarészt csak a helyét találtuk meg a palánkstet alkotó, keményre döngölt agyagrétegben. A tölgyfa cölöpöknek a palánkban megmaradt részei elkorhadtak az évszázadok alatt, csupán a talajvíz szintje alá mélyülő famaradványok konzerválódtak bizonyos mértékben. A cölöphelyek főleg laza feltöltésű üregként jelentkeztek a betonkeménységűre döngölt sáncföldben. Átmérőjük átlagosan 30–50 cm-es volt, és inkább jellegzetes, körkörös alakú besüppedésük, beomlásuk jelezte a helyüket, mint alig észrevehető feltöltésük. Az általában szabályos sorokat alkotó cölöphelyek rajzolták ki számunkra a palánkfalak szélességét és szerkezetét. Megfigyeléseink szerint a cölöpsorok nem azonos időben épültek, az egyes sorokat alkotó cölöpök átmérője és jelentőségük szintje is nagy különbséget mutatott. Egyértelműen megállapítható volt, hogy a párhuzamos cölöpsorok elhelyezkedése alapján a palánkfalak teljes szélessége a török korban

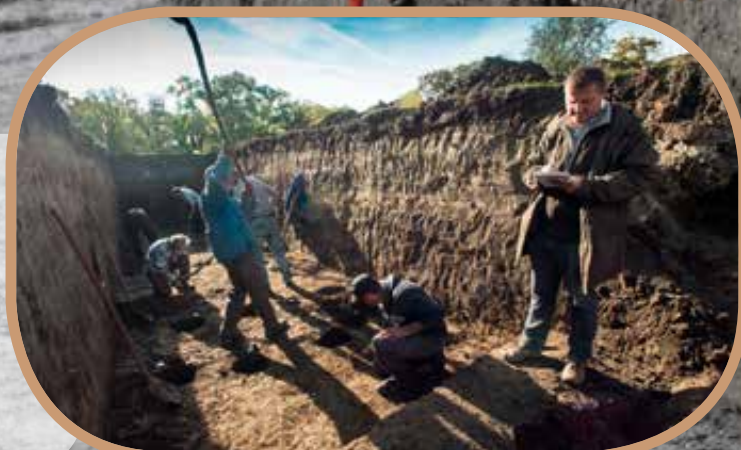

A gyulai palánkerődítések feltárásának leggyakoribb régészeti leletei a 129 évig tartó hódoltság időszakából származnak. Különleges, ritka lelet a vékony falú, finom porcelánból készült, szolid díszítésű csészecske darabja, amely minden bizonnyal a kávéfogyasztás első gyulai emlékeként értékelhető. A feketelevest (azaz a kávé) a korszakban vagy ilyen ritka, távol-keleti porceláncsészékből, vagy azokból a fül nélkül készült apró fajansztálkákból ihatták, amelyeknek a töredékei szintén előkerültek az ásatáson

Egy posztóhitelesítő olombulla megtalálása az ásatáson lelkesen közreműködő önkéntes szemének és a fémkereső műszernek köszönhető. Az 1558 és 1604 közé keltezhető olompecsét biztosan az 1566-os ostrom előtt kerülhetett a vár területére. Talán egy zsoldos katona ejthette ki a zsebéből, aki a fizetségének egy részét jó minőségű, angol posztóban kapta, aminek a védjegye volt az Anglia régi címerével ellátott olomtárgy

Az 1566. évi várostrom történetének egyik megoldatlan rejtélye, hogy a huszárvárnál jóval kisebb kiterjedésű része visszavonult várnép hogyan tudta még további 4 hétig, augusztus végéig tartani az erősséget. Ebben minden bizonnyal kiemelkedő szerepe lehetett annak a mesterséges vízesároknak, amely a huszárvárat a külső vártól választotta el. A téglavár előtti, ma rendezvényterként használt területen elvégzett ásatás eredményeként ma már pontosan ismerjük a 30 méter szélességű és legalább 5 méter mélységű várárok kiterjedését (fotó: Incze László)

Az északi palánkfal szerkezetét feltáró szelvény dokumentálása (fotó: Gulyás Gyöngyi)

A palánkerődítést alkotó egyes tölgyfa cölöpök mélyebben fekvő részeit a talajvíz konzerválta. Az ásatásaink alkalmával az alacsony talajvízszint lehetővé tette a konzerválódott cölöpmaradványok kiemelését (fotó: Liska András)

A gyulai külső vár palánkszerkezetű északkeleti bástyájának feltárása (fotó: Liska András)

Paolo Mirandola, itáliai várépítő mester 1562-ben készített rajza a gyulai várról. Az ábrázolás a palánkerődítések ostrom előtti állapotának rögzítése mellett a földbástyák átépítésére tett javaslatokat is bemutatja. Az ásatások tanúsága szerint a hosszanti palánkfalak tagolását és a bástyák teljes átépítését célzó tervek sosem valósultak meg

A török ágyúkból kilőtt, különböző méretű vas ágyúgolyók – az ostrom ágyútűzének kézzel fogható emlékei – a mai napig ott pihennek a föld alatt, a téglavár körül, a palánkfalak és földbástyák maradványaival együtt

meghaladta a 12 métert! Néhány esetben a cölöphelyekből vagy az azokat fedő rétegből előkerülő, jól meghatározható pénzérme vagy esetleg egy-egy jellegzetes edénytöredék pontosítja a palánk adott szakaszának kor meghatározását. Az egyik leginkább feltűnő jelenség az ásatási megfigyelések sorában az volt, hogy egyes cölöpsorokat paticsos, hamus omladékréteg fedett el, amely egy teljesen átégett és leomlott palánkszakaszról származott. A masszív palánkerődítés akkor sérülhet meg ilyen módon, ha a fából készült részeket sikerül valahogy felgyújtani, és az égő cölöpök vagy gerendák körül átizzik a döngölt agyag.

A vár elfoglalása után az ostromban megsérült palánk újjáépítése összefüggésbe hozható a huszártorony vagy más néven Török-torony megépítésével is, amely ma a várral szemközt a 18. században emelt Almásy-kastély épületébe integrálódva áll. Közvetlenül az ostrom után a törökök a palánkszerkezetű huszárvár egyetlen bejáratát áthelyezték az általuk épített egyszintes kaputorony épületébe, amely török kori műemlékeink közül azon kevesek közé tartozik, amelyeket nem vallási céllal építettek. A vár visszafoglalásakor, 1695-ben keletkezett leírás szerint a tornyon a 17. században egy óra is volt, amit a helyiek tiltakozása ellenére a császári felügyelő Temesvárra szállítottatott.

könnyebben felgyújthatók voltak. A török rohamokat előkészítő, folyamatos ágyúzás a palánkot több helyen megrogyasztotta, az öles tölgyfa cölöpök sorozatban dőltek ki, így az ostromlók ezeken a helyszíneken igyekeztek a várba bejutni. Az ásatási szelvényekben világosan dokumentálhatók voltak a kidőlt cölöpök, amelyek mellett több ágyúgolyót is megtaláltunk. A tölgyfa cölöpök maradványait több esetben kiválóan konzerválta a talajvíz, egyes darabokat a dokumentálás után sikerült kiemelni. A kidőlt cölöpöket döngölt agyagrétegek fedték, ami arról tudósít, hogy a palánkot a hódoltság időszakának az elején az oszmán helyőrség nagyon gyorsan újjáépítette, az ostrom során megsérült cölöpsorokat pedig újak építésével váltotta ki.

A gyulai ostrom eseményeiről szóló források alapján az 1566 nyarán zajlott egyenlőtlen küzdelem első fordulópontja július 23. környékén volt. Az oszmán sereg csaknem kéthetes ágyúzás és több, sikertelen roham után ekkor foglalta el a nagyobb kiterjedésű úgynevezett huszárvár területét. Ekkor a védősereg a téglavárat közvetlenül körülvevő palán-

A végvári küzdelmek egyik jellegzetes fegyvertípusa, az acélsisakok átlukasztására is alkalmas csákányfokos egy példánya is előkerült a gyulai palánkerődítés feltárásán

kerődítés, a kisebb kiterjedésű, úgynevezett külső vár területére szorult vissza. A két várszakaszt csupán egy belső palánkfal és a vele párhuzamosan húzódó vizesárok választotta el egymástól. Ekkor a törökök már a huszárvár területén állították fel az ágyúikat, így közvetlen közlőrl löhették a falakat. A palánk meggyengítésének egyik sikeres módszere volt, ha nem a falakra merőlegesen zúdították az ágyútűzet, hanem oldalirányból, így megbontva a cölöpszerkezetet fedő agyagréteget. A csupaszon maradt cölöpök így sokkal sérülékenyebbek,

rópa számára létfontosságú volt tudni, hogy a magyarországi végvári rendszer meddig képes visszatartani az oszmán előretörést, s vajon Szulejmán és serege megáll-e a Kárpát-medence közepénél, vagy pedig továbbhalad majd nyugat felé. Gyulán eközben 1566 augusztusának utolsó napjaiban a rommá lőtt palánkfalak között Kerecsényi László nehéz elhatározásra jutott. Az elcsüggedt várvédők között vérhasjárvány pusztított, a nyári hőségben a vár körül szanaszét fekvő temetetlen holtak fojtogató bűze miatt pedig még az ostromlók is hátrébb

Török kori mázas díszítésű cseréppipa a külső várat a huszár-vártól elválasztó palánkszakasz feltárásából (fotó: Liska András)

A palánk több szakaszán előkerültek olyan tölggyfa cölöpök maradványai, amelyek az ostrom idején, a folyamatos ágyúzás következtében dőltek ki (fotó: Liska András)

A téglavár előtt, a mai rendezvényterén elvégzett talajradaros vizsgálatok során olyan anomáliákat sikerült dokumentálni, amelyek a külső vár és a huszárvár közötti várarak területének a meghatározásához segítettek hozzá (fotó: Liska András)

vonultak. A felmentő sereg közeledténél reménye hűján a maradék várnép szabad elvonulásáért cserébe Kerecsényi a vár átadása mellett döntött. Az már nem rajta múlt, hogy a kivonulás végül vérfürdőbe torkolt, az ostromlók lemészárolták az elvonulni készülő várvédőket.

A gyulai várat tehát sem ekkor sem pedig később nem vették be ostrommal, csak önkéntes feladással cserélt gazdát.

A gyulai várvédők hősiességét hirdeti az ostrom 450. évfordulójának emlékére a gyulai vár falán elhelyezett bronztábla. Az ostrom feltárt, kézzel fogható régészeti emlékei pedig a történeti adatokkal kiegészülve rajzolnak hiteles képet az 1566-ban történtekről.

A palánkerődítést alkotó egyes tölggyfa cölöpök mélyebben fekvő részeit a talajvíz konzerválta. Az ásásaink alkalmával az alacsony talajvízszint lehetővé tette a konzerválódott cölöpmaradványok kiemelését (fotó: Liska András)

A gyulai vár látképe napjainkban (fotó: Incze László)

